

CONTRIBUȚII LA PROBLEMA LOCURILOR DE ADEVERIRE DIN TRANSILVANIA MEDIEVALĂ (SEC. XIII—XV)

DE

FRANCISC PALL

Instituția locurilor de adevărire (*loca credibilia, loca testimonalia*) este încă puțin cunoscută cercetătorilor istoriei noastre medievale¹. E semnificativ în această privință că istoriografia română nici nu posedă pînă acum un termen consacrat pentru denumirea lor². Este vorba de așezăminte specifice ale feudalismului bisericesc din Ungaria și Transilvania, constituite de capitluri (colegii de canonici, mai ales pe lângă bisericile episcopale) și de o seamă de conventuri (mănăstiri), care emiteau acte sub pecetea lor autentică, fie la cererea unor persoane particulare, fie pe baza însărcinării autorităților publice, ca regele, voievodul sau vice-voievodul Transilvaniei sau a altor foruri superioare ale statului feudal. Semănînd în unele privințe cu notariatele publice, aceste așezăminte, care ilustrează alianța strînsă dintre feudalitatea bisericească și cea laică, au desfășurat o activitate foarte intensă nu numai în evul mediu (începînd cu secolul al XIII-lea), ci existența lor — deși într-o formă mult schimbată în ceea ce privește Transilvania — s-a prelungit, ca o rămășiță feudală învechită, pînă în ultimul sfert al veacului trecut.

În bună parte, istoria Transilvaniei feudale o cunoaștem pe baza documentelor emanate de la aceste așezăminte. Într-adevăr, în secolele al XIII-lea și al XIV-lea bunăoară, cel mai mare număr de documente a fost eliberat, alături de cancelaria regală, tocmai de locurile de adevărire. Dar importanța documentelor emise de ele este subliniată nu numai de numărul,

¹ Vezi Francisc Pall, *Diplomatica latină cu referire la Transilvania (sec. XI—XV)*. în *Documente privind istoria României, Introducere*, vol. II, Ed. Acad. R.P.R., 1956, p. 227 și urm. Considerațiunile din articolul de față se completează cu datele referitoare la subiect, pe care le cuprinde acel studiu. (*op. cit.*, mai ales p. 245—251).

² Termenul folosit în studiul amintit ni se pare preferabil aceluia de « *locuri de încredere* », întrebuițat în studiul prof. Sig. Jakó, *Organizația cancelariei voievodale ardeleni la începutul secolului al XVI-lea*, în « *Hrisovul* » VI (1946), p. 114—115, nr. 1. Istoriografia maghiară folosește expresia *hitelyes helyek*. Termenul german *glaubwürdigen Orte* e de fapt o traducere a celui latin: *loca credibilia*. În românește denumirea de *locuri de adevărire* este justificată de însăși funcțiunea lor.

ci și de cuprinsul lor. Să ne gândim la faptul că un izvor de o deosebită însemnătate socială ca *Registrul de la Oradea din secolul al XIII-lea* este rezultatul activității ca for de mărturie și de emitent de acte a unuia din aceste locuri: capitlul din Oradea, sau că un act atât de important pentru lupta de clasă a țărănimii ardeleni ca cel din 6 iulie 1437, despre prima înțelegere dintre reprezentanții nobilimii feudale și ai țărănimii răscolate, a fost încheiat în fața conventului din Cluj-Mănăștur, care de altfel a transcris și cea de-a doua învoială dintre ei, din 6 octombrie același an.

Locurile de adevărire, ca foruri emitente de acte, fac parte din acele forme ale suprastructurii, din acele instituții feudale, a căror studiere constituie obiectul de cercetare al diplomatiei. Dacă ele, în ciuda rolului important pe care l-au jucat în istoria Transilvaniei, sint atât de puțin cunoscute pînă acum istoriografiei noastre, aceasta se explică mai ales prin indiferența pe care a arătat-o istoriografia burgheză română diplomatiei și celorlalte discipline zise « auxiliare » ale istoriei, în raport cu materialul documentar transilvănean. Într-adevăr, diplomatica, pe lângă faptul că « ajută » istoria prin determinarea metodei, a procedeelelor de investigație și de control al izvoarelor documentare, prin pregătirea critică a acestora în vederea interpretării lor, poate contribui și în mod direct la lămurirea multor probleme istorice, în primul rînd a instituțiilor feudale: a cancelariilor, a aparatului de guvernămînt și administrativ al statului, a dregătoriilor, a așezămîntelor juridice și judiciare etc., care în societățile împărțite în clase antagoniste — ca cea feudală — exprimă, după cum se știe, voința clasei dominante ca instrument pentru menținerea exploatării maselor populare.

Apariția și dezvoltarea, organizarea și activitatea locurilor de adevărire au fost cercetate, cu privire la întreg teritoriul statului feudal ungar, de unii diplomațiști burghezi maghiari mai ales de Eckhart și de Szentpétery, acesta din urmă bazîndu-se mai mult pe rezultatele cercetărilor făcute de cel dintîi¹. În aceste studii se găsește adunat și sistematizat un material bogat, care este însă prezentat de pe pozițiile obiectiviste și formaliste ale diplomatiei burgheze. Aceasta, reflectînd criza întregii istoriografii burgheze, se caracterizează prin cercetarea unilaterală a aspectelor formale și juridice ale documentelor, trecînd sub tăcere caracterul lor de clasă².

În studiul său, Eckhart (care, trebuie să recunoaștem că între timp, în lucrările sale mai noi, a evoluat spre concepția marxist-leninistă) se mărginește să constate în domeniul relațiilor sociale că locurile de adevărire au contribuit la « dezvoltarea sentimentului de egalitate între marea și mica nobilime »³, fără a arăta însă esența de clasă a acestor așezăminte înseși, puse în slujba exploatării feudale chiar prin practica lor documentară.

¹ Franz Eckhart, *Die Glaubwürdigen Orte Ungarns im Mittelalter*, în « Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung », Innsbruck, IX (Ergänzungsband), 1915, p. 395—558; Szentpétery Imre, *Magyar oklevéltan* (Diplomatica maghiară), Budapesta, 1930, p. 121—138, 214—222. Aceste lucrări se ocupă de locurile de adevărire din secolul al XIII-lea pînă la sfîrșitul celui de-al XV-lea. Pentru veacurile următoare (XVI—XIX) cf. Papp László, *A hitelyes helyek története és működése az újkorban* (Istoria și activitatea locurilor de adevărire în epoca modernă), Budapesta, 1936, unde cap. IV (p. 56—68) din partea I, și cap. V (p. 108—117) din partea a II-a se ocupă numai de Transilvania; idem, *A hitelyeshelyi intézmény megszűnése* (Desființarea instituției locurilor de adevărire), în « Regnum », Budapesta, 1942/43, p. 536—562.

² Vezi observațiile critice ale lui L. Cerepnin cu privire la studiile diplomatistului rus burghez A. S. Lappo-Danilevski, în « Voprosi istorii », 1949, nr. 8, mai ales p. 47—50.

³ Eckhart, *op. cit.*, p. 554.

Cit privește prezentarea, mai scurtă, pe care ne-o dă Szentpétery despre dezvoltarea locurilor de adeverire, despre organizarea lor și caracteristicile actelor emise de ele, ea e făcută într-un stil încărcat și foarte sec, după toate regulile metodei factologice și obiectiviste a diplomatiei burgheze, de nuanță germană, de la începutul acestui veac.

Locurile de adeverire au apărut în Ungaria și Transilvania la începutul secolului al XIII-lea, într-o vreme când relațiile feudale de producție câștigau tot mai mult teren și se ascuțea lupta de clasă. Începuturile producției de mărfuri și primele semne ale despărțirii meseriilor de agricultură au dus la agravarea sarcinilor feudale și a exploatării țărănimii, precum și la împotrivirea ei crescîndă.

Biserica avea acum o situație economică, politică și ideologică precumpănitoare în cadrul regimului feudal, ținînd sub controlul ei regalitatea, considerată ca vasală de papalitatea ajunsă la apogeul puterii ei, și a influenței sale internaționale¹. Biserica era nu numai cea mai mare proprietară feudală — atrăgîndu-și astfel invidia nobilimii, — ci avea încă (în Ungaria și Transilvania) monopolul foarte interesat al științei de carte și al scrisului, în mijlocul societății laice scufundate în bezna analfabetismului, pe a cărei ignoranță și superstiții le putea întoarce cu atât mai ușor în folosul ei material și moral².

În stîlul acestei societăți, feudații eclesiastici îndemnați și de dreptul canonic, precum și de răspîndirea scrisului în rîndurile clerului (din care o bună parte nu știa pînă atunci decît să citească), erau cei dinții în măsură să prețuiască valoarea juridică a documentelor, ca dovezi pentru asigurarea privilegiilor clerului și a moșiilor bisericii. Pilda lor a fost urmată treptat și de feudații laici, care vor prefera tot mai mult probei verbale, nesigure și trecătoare a martorilor, dovada sigură și statornică a actului scris, întărit cu pecete autentică. Procesul acesta a fost promovat desigur și de unele influențe apusene, venite împreună cu alte înfluriri prin organizația internațională a bisericii catolice, căci în Europa occidentală se constată același fenomen încă din secolele al XI-lea și al XII-lea³.

Prestigiul documentelor creștea prin dezvoltarea vieții sociale, iar necesitatea lor a devenit atît de simțită, încît cancelaria regală, organizată spre sfîrșitul secolului al XII-lea tot sub influență bisericească — mai precis papală — nu mai putea să facă față cererii crescînde de acte a păturilor avute ale societății feudale. În asemenea condiții, fețele bisericești (episcopii și abații), dar mai ales capitlurile și conventurile — la început numai cele mai însemnate, ale căror pecetei erau mai cunoscute⁴ — au început să emită acte în tranzacțiuni de drept privat, la cererea particularilor. La aceasta a contribuit și faptul că așezămintele bisericești amintite erau solicitate încă de mai înainte de autoritățile judiciare laice, pentru a-și da concursul la îndeplinirea unor faze ale procedurii judiciare: ca depunerea jurămintului și așa-zisa « judecată a lui Dumnezeu » (ordaliile), ale căror rezultate trebuiau consem-

¹ Molnár Erik, *A magyar társadalom története az őskortól az Árpádkorig* (Istoria societății maghiare din epoca primitivă pînă la epoca arpadiană), ed. a II-a, Budapesta, 1949, p. 339—342; Lederer Emma, *Az egyház szerepe az Árpádkori Magyarországon* (Rolul bisericii în Ungaria epocii arpadiene), în « Századok », 1949 (apărut în 1950), p. 86 și urm.

² Despre un monopol al culturii deținut de biserică, nu se mai poate vorbi în această epocă, bunăoară în Franța, cu toate încercările ei de a și-l păstra, persecutînd manifestările culturale orășenești care li era ostilă încă din secolul al XII-lea (cf. N. A. Sidorov, *Очерки по истории ранней городской культуры во Франции*, Moscova, 1953).

³ Cf. A. de Bouard, *Manuel de diplomatique française et pontificale*, I, Paris, 1929, p. 272.

⁴ Aceasta la început nu era însă o condiție absolută, căci unele locuri emiteau acte și fără pecete (Eckhart, *op. cit.*, p. 417; Szentpétery, *op. cit.*, p. 122).

nate în scris și adevărate de ele¹. Aceste două aspecte — cel privat și cel public — ale activității locurilor de adevărate se conturează deja destul de limpede în primele două decenii ale veacului al XIII-lea.

O dispoziție a bunei de aur din 1231, dată de regele Andrei al II-lea — bulă care marchează apogeul puterii bisericii și a papalității în Ungaria — consacră în formă de lege scrisă această situație de fapt, în ceea ce privește cel de-al doilea aspect, atunci când prescria ca procedura (după cum se știe) verbală a pristavilor, delegații forurilor laice de judecată, care abuzau mult de situația lor, să nu mai fie valabilă decât prin mărturia episcopului, capitlului sau conventului din ținutul respectiv². Or, această mărturie (*testimonium*) se întocmea în formă de acte scrise, după cum ne arată toată dezvoltarea locurilor de adevărate³.

Dispoziția amintită din 1231 e considerată oarecum ca dată oficială a înființării instituției de care ne ocupăm. Ea a consolidat firește prestigiul de care se bucurau locurile de adevărate în păturile clasei dominante feudale și a dat un nou impuls dezvoltării lor, nu numai ca organ auxiliar al autorităților publice, ci și ca for emitent de documente pentru particulari. La aceasta a contribuit desigur și prezența în fruntea sau în rândurile clerului de la aceste așezăminte a unor fețe bisericesti care și-au făcut studiile la universitatea din Paris, ce reprezenta o nouă orientare, mai practică, în predarea scrisului și, în general, în învățămîntul și cultura clericală, orientare care ținea seama și de exigențele laicilor⁴.

La drept vorbind, o funcțiune de adevărate similară cu aceea a capitlurilor și convențiilor din Ungaria și Transilvania, îndeplineau (dar numai în chestiuni de drept privat, și așezămintele respective din Germania, însă cu deosebire că activitatea lor în acest domeniu era mai redusă decât a episcopilor din aceeași țară⁵, și incomparabil mai restrînsă decât aceea desfășurată de capitlurile și conventurile din Ungaria și Transilvania.

Pe de altă parte, acestea, după cum au arătat alți cercetători (Szentpétery, (Perényi) prezintă unele asemănări cu *oficialitățile* (tribunalele episcopale) din Franța și din unele regiuni ale Germaniei, mai ales apusene, precum și cu *decanatele* (protopopiatele) din Flandra⁶. Aceste așezăminte, a căror dezvoltare a luat amploare tot de la începutul secolului al XIII-lea, emiteau de asemenea documente în chestiuni de drept privat la cererea particularilor, pe lângă faptul că ele desfășurau, în primul rând, o activitate judiciară ecleziastică. Dintre cele două laturi ale activității lor, cea din urmă era de fapt mai importantă. Aici însă noi găsim o deosebire esențială între ele și instituția de care ne ocupăm. Și anume, în timp ce *oficialii* (ziși uneori vicari) și decanatele apusene judecau pricini bisericesti, ca foruri de jurisdicție

¹ Perényi József, *A francia iskolák hatása a magyar okleveles gyakorlat kialakulására* (Influența școlilor franceze asupra formării practicii documentare maghiare), Budapesta, 1938, p. 18.

² *Documente privind istoria României, C. Transilvania* (citată în continuare: Tr.) v. XI — XIII, vol. I, nr. 210.

³ Cf. și Eckhart, *op. cit.*, p. 416; Perényi, *op. cit.*, p. 16; Lederer, *op. cit.*, p. 94; Guoth Kálmán, *Az okleveles bizonyítás kifejlődése Magyarországon* (Formarea procedurii probei documentare în Ungaria), Budapesta, 1936, p. 52 și n. 12 — crede că *testimonium* nu are aici sensul de document, ci de martor al așezămintelor bisericesti amintite. Dar chiar și în acest caz, după părerea noastră, mărturia sa trebuie cuprinsă în scris, adică în formă de documente după obiceiul urmat de capitluri și conventuri.

⁴ Cf. și Istvány Géza, *A megyei írásbeliség első korszaka* (Prima perioadă a dezvoltării scrisului în comitate), în « Századok », 1937, p. 522.

⁵ Harry Bresslau, *Handbuch der Urkundenlehre für Deutschland und Italien*, ed. a II-a, vol. I, Lipsca, 1912, p. 713, 721.

⁶ Oswald Redlich, *Die Privaturkunden des Mittelalters*, München—Berlin, 1911, p. 172—176; H. Bresslau, *op. cit.*, I, p. 716; Szentpétery, *op. cit.*, p. 74, 137; Perényi, *op. cit.*, p. 18—19.

ecleziastică (cum făceau de altfel și în Ungaria și Transilvania vicarii generali ai episcopilor, vicari recrutați dintre arhidiaconi-canonici, asistați uneori de alți membrii ai capitlului)¹, în schimb, locurile de adeverire din Ungaria și Transilvania prezintă o particularitate specifică. Aceasta constă în faptul că ele însele — ca instituții — nu erau instanțe judecătorești, nici bisericești, nici laice, ci participau, ca organe auxiliare și de adeverire, în urma invitației autorităților publice, la îndeplinirea deosebitelor forme procedurale ale justiției și administrației feudale laice².

O altă trăsătură particulară, apărută în cursul dezvoltării locurilor de adeverire, constă într-o concepție specifică a dreptului feudal maghiar, formată în cursul secolului al XIII-lea³. Acesta (în opoziție cu concepția dreptului canonic, adoptată în general în Europa apuseană) nu recunoștea valoarea juridică a actelor emise în cauză proprie, în tranzacțiunile de drept privat. De aceea, nu numai particularii trebuiau să se adreseze în această privință altora, în primul rând locurilor de adeverire, ci chiar și acestea de obicei nu eliberau documente în cauzele lor proprii, făcând apel în acest scop la un alt loc de adeverire⁴. Ba mai mult: cunoaștem un caz când, spre sfârșitul secolului următor, se contestă într-un proces valoarea juridică a unui act de adeverire emis în 1295 de către episcopul Transilvaniei pentru o danie făcută în favoarea capitlului său, adică a celui din Alba-Iulia⁵. Însă în treburile unor membrii (canonici) ai acestor locuri, ca și în pricinile pe care le aveau ele sau episcopul lor diecezan, ca stăpâni feudali, cu dependenții sau iobagii lor, ori pe care le aveau aceștia între ei sau chiar cu alții, ele obișnuiau să emită documente⁶.

Deși capitlurile și conventurile, prin prestigiul pe care au reușit să-l câștige în fața feudalilor, prin numărul și răspândirea lor în întreg statul feudal maghiar, jucau — mai ales din a doua jumătate a secolului al XIII-lea — un rol precumpănitor în adeverirea tranzacțiilor de drept privat, totuși ele nu erau singurele care desfășurau o asemenea activitate.

¹ Doc. din 16 octombrie 1322 (Tr. v. XIV, vol. II, nr. 129); 6 iulie 1371, Alba-Iulia, în Arh. ist. a Filialei Acad. R.P.R., Cluj, colecția Iosif Kemény, dos. 55; 27 august 1375, Alba-Iulia, arh. Suky. Pentru vicarii generali, cf. Szentpétery, *op. cit.*, p. 75, 124, 140, 222—223.

² În calitatea lor de instituții religioase — și nu în aceea obișnuită de locuri de adeverire pentru societatea mireană — conventurile adevereau și apeluri făcute către papă și alte foruri bisericești (de episcopi). Așa au procedat de exemplu în 1299 conventul din Cluj-Mănăstur, în 1300 conventul augustinilor din Alba-Iulia, în 1306 conventul predicătorilor (dominicanelor) din aceeași localitate (Tr. v. XIII, vol. II, nr. 516, 521, v. XIV, vol. I, nr. 59), iar în 1311 ambele aceste conventuri (Tr. v. XIV, vol. I, nr. 156; în doc. din urmă — din 13 septembrie 1311 — e cuprins, pe lângă acela din 24 iulie al episcopului Benedict, și actul comun din 13 august al dominicanilor și augustinilor, din Alba-Iulia). Pentru rapoarturile locurilor de adeverire cu forurile judiciare bisericești, vezi Eckhart, *op. cit.*, p. 422 și urm.; Szentpétery, *op. cit.*, p. 124.

³ Cf. Kumorovitz Bernát Lajos, *Az autentikus pecsét* (Pecetea autentică), Budapesta, 1936, (extr. din „Turul”, p. 16).

⁴ Pall, *op. cit.*, II, p. 247—248.

⁵ Doc. din 1392 în Mátyusz Elemér, *Zsigmondkori oklevéltár* (Documente privitoare la epoca lui Sigismund), I, Budapesta, 1951, nr. 2414.

⁶ Vezi, în ceea ce privește capitlul din Oradea, doc. din 1291, 1304, 1320 și 1338, Tr. v. XIII, vol. II, nr. 391; v. XIV, vol. I, nr. 48, 53 și 403; vol. III, nr. 396 (cf. și Eckhart *op. cit.*, p. 452—453). În 1273, capitlul din Oradea eliberează un document împreună cu episcopul diecezan cu privire la moșiile lor comune, actul fiind întărit și cu pecetea conventului din Dealul Orășii (Tr. v. XIII, vol. II, nr. 161). Asupra jurisdicției feudale a capitlului din Oradea a se vedea și două documente din 1373, în Georgius Fejér, *Codex diplomaticus Hungariae*, IX, 4, Buda, 1843, p. 531—533 și Georg Ed. Müller, în „Archiv des Ve eins für s oebenbürgische Landeskunde”, seria nouă, XXIV, (1892), Sibiu, p. 394—395; vezi și *A váradí káptalan legrégebbi statutumai* (Cele mai vechi statute ale capitlului din Oradea), ed. Bunyitay V., Oradea, 1886, partea I, titlul 12, 33—35; partea a II-a titlul 5.

Într-adevăr, astfel de documente puteau emana și de la alte foruri sau persoane laice și ecleziastice, care dispuneau de pecete autentică: regele, voievodul și ceilalți mari dregători ai regatului, apoi comitatele (deși acestea vor avea pecetea autentică numai din secolul al XVI-lea), orașele, episcopii, vicarii generali, chiar și parohii. La curtea regală, în secolul al XIV-lea (1317—1374), comitele capelei (adică șeful capelanilor de la curte) dezvoltă de asemenea o activitate de adeverire. O funcțiune similară îndeplinea, cu începere din același veac, și instituția de origine italiană a notariatului public, care însă, tocmai din pricina locurilor de adeverire, n-a putut atinge în Ungaria și Transilvania dezvoltarea ei cunoscută în țările apusene¹.

Spre deosebire de nobilimea feudală, care, din motivele arătate, prefera să se adreseze capitlurilor și conventurilor, orașenii din așezările urbane privilegiate recurgeau destul de rar la aceste așezăminte ale feudalismului bisericesc, tranzacțiile lor fiind adeverite de obicei de către forurile lor proprii: sfaturile orașenești².

Practica documentară a locurilor de adeverire a luat un avânt atât de mare în cursul secolului al XIII-lea, încât pînă și conventurile mici și neînsemnate căutau să emită documente, întrucît posedau o pecete, chiar dacă aceasta nu era recunoscută ca autentică, adică avînd o putere de adeverire publică și putînd să confere actelor o valoare juridică. Nu numai numărul tot mai mare de acte, reclamate de nevoile practice ale societății feudale în dezvoltare, a contribuit la această năzuință, ci, mai ales, apriga lăcomie a bisericii catolice, care vedea un izvor important de venituri în taxele mari percepute pentru întocmirea documentelor și în diurnele delegaților ei trimiși ca oameni de mărturie la citații, puneri în posesie, hotărniciri de moșii etc. Abuzurile săvîrșite în această privință nemulțumindu-i pe feudații laici, puterea centrală a încercat, deși cu puțin succes, să le stăvilească prin reglementarea acestor taxe pe cale legislativă³. Creșterea abuzivă a numărului locurilor de adeverire apare evidentă mai ales la sfîrșitul secolului al XIII-lea și începutul celui următor, fiind înlesnită de slăbirea puterii centrale și de agravarea anarhiei feudale.

Consolidarea monarhiei feudale sub Angevini, în secolul al XIV-lea, a adus — printre alte măsuri importante în domeniul practicii documentare — o limitare a numărului capitlurilor și conventurilor care funcționau ca locuri de adeverire. Servind interesele clasei dominante, statul feudal voia astfel să înlăture abuzurile izvorite din situația haotică de mai înainte, care prejudiciau aceste interese. De altfel, biserica din Ungaria și papalitatea din perioada avignonoză numai aveau situația predominantă de pe vremuri, deși ele își continuau, ba chiar își agravau exploatarea⁴. Carol Robert făcea o distincție între conventurile cu și cele fără pecete autentică, iar Ludovic I, printr-o dispoziție a legii din 1351, a interzis conventurilor

¹ Pall, *op. cit.*, II, p. 245.

² Doc. din 1268 și 1323, privind orașeni din Rodna și din Cluj (Tr. v. XIII, vol. II, nr. 104; v. XIV, vol. II, nr. 226). Cf. și Eckhart, *op. cit.*, p. 420—421; Szentpétery, *op. cit.*, p. 125, 137—138, 230—236. În 1372 găsim un caz cînd, într-o pricină adeverită de sfatul orașului Cluj, emite în ziua următoare un act de adeverire și conventul din Cluj-Mănăștur. E vorba de un testament care pentru mai multă siguranță a fost deci declarat în fața a două foruri (Fr. Zimmermann — C. Werner — G. Müller, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, II, Sibiu, 1897, p. 391—393).

³ Legea din 1298 (Tr. v. XIII, vol. II, nr. 496), și altele, din secolul al XV-lea (Szentpétery, *op. cit.*, p. 217—218). De asemenea, statul feudal s-a văzut nevoit să amenințe la sfîrșitul secolului al XV-lea cu sancțiuni aspre locurile de adeverire care emiteau documente false. Același lucru face și faimosul cod feudal de legi, Tripartitul lui Werböczy, la începutul veacului următor (Szentpétery, *op. cit.*, p. 216). Evident, tot aviditatea îndemna locurile de adeverire să recurgă la asemenea abuzuri.

⁴ Molnár Erik, *A magyar társadalom története az Arpádkortól Mohácsig* (Istoria societății maghiare de la epoca arpadiană pînă la Mohács), Budapesta, 1949, p. 289.

mai mici să dea acte cu privire la « înveșniciri de moșii » (*super perpetuatione possessionum*), ceea ce trebuia să fi avut repercusiuni grave asupra întregii lor activități de adevărire. În 1353, pecețile tuturor capitlurilor și conventurilor au fost duse la Buda, din porunca aceluiași rege, probabil spre a fi verificate și a se hotărî care din aceste așezăminte vor putea să mai aibă dreptul de a-și continua activitatea ¹.

În ceea ce privește competența teritorială a acestor așezăminte, ea era numai relativă, în sensul că raza de acțiune a fiecăruia se întindea, potrivit dreptului obișnuielnic, asupra ținutului înconjurător, adică asupra unuia sau mai multor comitate, fără a avea însă un drept exclusiv în aceste teritorii. E adevărat că Ludovic I a hotărît în 1351 ca « omul de mărturie al capitlurilor să fie luat din capitlurile cele mai apropiate » (*de propinquieribus capitulis*) de locul unde trebuia făcută bunăoară o chemare în judecată sau o cercetare, și asupra acestui lucru face de fapt aluzie și Sigismund de Luxemburg la începutul secolului al XV-lea ². Totuși, această dispoziție legală (care privea însă numai un aspect al activității locurilor de adevărire) nu era totdeauna respectată. De exemplu, conventul din Cluj-Mănăstur, spre sfârșitul secolului al XV-lea, își desfășura activitatea mai ales în comitatele din nordul Transilvaniei, iar capitlul din Alba-Iulia în cele din sud ³, fără să se poată vorbi însă de o delimitare precisă, cel puțin în fapt, a competenței lor teritoriale, căci, de pildă, capitlul amintit emitea acte și cu privire la comitatele Doboca, Cluj și Turda, care făceau parte din raza de acțiune obișnuită a conventului din Cluj-Mănăstur ⁴. În adevăr, raza de acțiune a mai multor locuri putea să se suprapună total sau în parte ⁵. Uneori, ele puteau să emită acte de adevărire despre moșii situate în mai multe comitate îndepărtate unele de altele ⁶ sau în comitate care se aflau prea departe de aceste locuri, neputînd intra astfel în competența lor teritorială obișnuită. Capitlul din Strigoniu adevărește, de pildă, vânzarea unor moșii din comitatele Cenad, Timiș, Caraș și Sirmiu. Acest caz se explică prin faptul că pentru cumpărător, magistrul Gall (notarul special al regelui, care stătea de obicei la curtea regală din Vișegrad), capitlul din Strigoniu era foarte apropiat ⁷. E posibil ca mai tîrziu el să fi obținut în această privință și adevărire a unui capitlu din ținutul în care se aflau acele moșii, cum era capitlul din Cenad, deși în forma în care ni s-a transmis documentul (ca rezumat într-un act din 1390), contrar obiceiului, nu se prevede nici o clauză în acest sens. Un alt exemplu:

¹ Eckhart, *op. cit.*, p. 421—422; Szentpétery, *op. cit.*, p. 215.

² *Corpus juris Hungarici*, I, Budapesta, 1899, decretul din 1351, art. 22. Cf. Eckhart, *op. cit.*, p. 457; vezi și mandatul lui Sigismund din 6 noiembrie 1403, în Ortway Tivadar, *Oklevelek Temesvármegyé... történeléhez* (Documente priv. istoria comitatului Timiș), I, Bratislava, 1896, p. 335.

³ Janits Iván, *Az erdélyi vajdák igazságszolgáltatás és oklevéladó működése 1526-ig* (Activitatea judiciară și ca emitenți de documente a voievozilor Transilvaniei pînă la 1526), Budapesta, 1940, p. 38, n. 50. Conventul din Cluj-Mănăstur trimitea delegați și la adunările (congregațiile) generale ale nobilimii ținute de voievod la Turda, unde ei dezvoltau o activitate de adevărire (în 1368 acest lucru e amintit ca un obicei vechi). Uneori proceda la fel și capitlul din Alba-Iulia (*ibidem*, p. 43, 45).

⁴ Eckhart, *op. cit.*, p. 460—462.

⁵ Vezi mai pe larg la Eckhart, *op. cit.*, p. 456—461 și Szentpétery, *op. cit.*, p. 216—217.

⁶ Eckhart, *op. cit.*, p. 456.

⁷ Doc. din 1329 (Tr. v. XIV, vol. II, nr. 540). În 1393 conventul din Jasov (azi în R. Cehoslovacă) adevărește, în urma ordinului regelui Sigismund, punerea comitelui Ioan, judele curții regale, în stăpînirea mai multor moșii din comitatul Bihor (E. Lukinich, *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia*, Budapesta, 1941, p. 437—438, 445—447).

conventul ioanit din Alba Regală raportează, în 1498, regelui Vladislav al II-lea despre punerea lui Ladislav Geréb, episcopul Transilvaniei, în stăpînirea oraşului Zalău¹. De altminteri, pentru lămurirea completă a problemei competenţei teritoriale pe care o aveau locurile de adevărate sînt necesare cercetări noi, nu numai pe baza materialului publicat, ci şi din arhive².

Să trecem acum pe scurt în revistă locurile de adevărate care se aflau pe teritoriul Transilvaniei³. E vorba, mai întîi, de capitlurile episcopale din Alba-Iulia (zisă a « Transilvaniei »), din Cenad şi din Oradea, precum şi de capitlul « bisericii colegiale » (neepiscopale)⁴ din Arad. Din categoria conventurilor făceau parte: cel benedictin din Cluj-Mănăştur şi cel premonstratens din Dealul Orăzii (de *Promontorio Waradiensis*). În afară de acestea, după cum vom vedea, erau şi cîteva conventuri mai mici, care desfăşurau o activitate incomparabil mai redusă ca importanţă, ca intensitate şi în timp.

În ordinea cronologică a apariţiei lor în materialul documentar cunoscut, trebuie să menţionăm mai întîi capitlul din Oradea, a cărui funcţiune de adevărate este atestată încă de la începutul secolului al XIII-lea, după cum ne arată *Registrul de la Oradea* (1208—1235). În acesta nis-au transmis, începînd cu anul 1215, documente care, pe lângă că erau trecute în acest registru, au fost emanate şi separat ca acte de sine stătătoare, aşa cum dovedeşte însuşi forma lor din registru⁵. Apoi, primul document eliberat de capitlul din Oradea pe care-l cunoaştem fără mijlocirea acestui registru e din 1256⁶. Capitlul din Arad e menţionat ca emiţînd scrisori de măturie în 1229 (în *Registrul de la Oradea*) primul său document ce ni s-a păstrat fiind din 1269⁷. Capitlul din Alba-Iulia apare în 1231⁸, conventul din Dealul Orăzii în 1264⁹, capitlul din Cenad în 1285¹⁰, iar conventul benedictin din Cluj-

¹ Beke Antal, *Az erdélyi káptalan levéllára Gyulafehérvárt* (Arhiva capitlului Transilvaniei din Alba-Iulia), Budapesta, 1889—1895, nr. 763—764. Acest autor crede însă greşit că e vorba de un convent ioanit din Alba-Iulia, în loc de cel din Alba-Regală. În realitate, e atestat numai acesta din urmă, care avea ca patron pe sf. Ştefan, regele Ungariei (Eckhart, *op. cit.*, p. 462; Szentpétery, *op. cit.*, p. 137), după cum arată, de altfel, şi intitularea actului emis de acest loc de adevărate *Conventus cruciferorum ordinis sancti Iohannis Jerosolimiani domus hospit<alis> sancti > Regis Stephani de Alba*, pe care Beke o reproduce incomplet (cf. orig. în *Battyanum* din Alba-Iulia, cista Szathmár, fasc. III, nr. 43). Acest convent face parte din acele locuri de adevărate care erau autorizate, cel puţin de la sfîrşitul secolului al XV-lea (după cum rezultă indirect şi din acest act), să emită acte autentice pentru orice parte a regatului Ungariei (Werböczy, *Tripartitum*, II, p. 21; cf. Hajnik Imre, *A magyar bírósi szervezlet és perjog az Árpád és vgyes-házi királyok alatt* (Organizaţia judecătorească şi dreptul procesual maghiar sub regii din dinastia arpadiană şi din cele mixte), Budapesta, 1899, p. 161.

² Cf. şi Eckhart, *op. cit.*, p. 461; Szentpétery, *op. cit.*, p. 217.

³ În sensul larg, actual, al termenului (cuprinzînd şi Banatul, Crişana şi Maramureşul).

⁴ *Ecclesia collegiata*.

⁵ Reg. de la Oradea (tradus în Tr. v. XI—XIII, vol. I, nr. 112 anul 1215; cf. şi nr. 162 (1216), 313 şi 317 (1221), 352 (1226), 357 (1229), 388 (1235)). Pentru analiza conţinutului social al acestui registru vezi Ion Sabău, *Judecata probei fierului roşu în Transilvania feudală*, în *Studii şi referate privind istoria Romîniei*, <Bucureşti>, 1954, p. 625—640.

⁶ Tr. v. XIII, vol. II, nr. 17.

⁷ Reg. de la Oradea, nr. 358 (1229), doc. din 1269 (Tr. v. XIII, vol II, nr. 105). Doc. din 1247, prin care acest capitlu raportează, împreună cu cel din Cenad, regelui Bela al IV-lea despre o hotărnicire e fals. (Karácsenyi Janos, *A hamis, hibáskeltii és keltetellen oklevelek jegyzéke 1400-ig* (Lista doc. false, cu dată greşită sau nedatate pînă la 1400), Budapesta, 1902, p. 18, nr. 100.

⁸ Tr. v. XI—XIII, vol. I, nr. 214; documentul următor, din 1252 (vol. II, nr. 3).

⁹ *Ibidem*, nr. 47; documentul următor, din 1283 (nr. 280).

¹⁰ *Ibidem*, nr. 306; documentul următor, din 1288 (nr. 331). Vezi mai sus nota 7.

Mănăştur în 1299, când adevereşte ca instituţie religioasă un apel către papă, primul său act cunoscut de adevărire într-o pricină laică fiind din 1308¹.

În perioada menţionată a agravării anarhiei feudale, de la sfârşitul secolului al XIII-lea şi începutul veacului următor, întâlnim, în câteva cazuri, amintite în documente, ca îndepărtate unele funcţiuni de adevărire: conventul cavalerilor iohaniţi (« cruciaţi », hospitalieri) din Turda în 1288², conventul augustinilor eremiţi şi acela al dominicanilor din Alba-Iulia

¹ Tr. v. XIII, vol. II, nr. 516; v. XIV, vol. I, nr. 96. În lucrarea < lui Johannes Szegedi >, *Decreta et vitae regum Ungariae qui Transylvaniam possederunt*, ed. a II-a, Cluj, 1763, p. 356—358, se publică un mandat (poruncă) al lui Andrei al III-lea, din 24 iunie 1296 către capitulul din Alba-Iulia, prin care îi ordonă să hotărâncească moşile conventului din Cluj-Mănăştur şi să redobândească în favoarea acestuia n'ş e dijme. În acest act, conventul e menţionat *monasterium, videlicet locus testimonialis* (mănăstire, adică loc de mărturie). Termenul de *locus testimonialis* e neobişnuit pentru această vreme. Eckhart (*op. cit.*, p. 421), citează numai un singur exemplu pentru această denumire, în legătură cu un alt loc de adevărire, din 1350. Cam tot din această epocă, sau chiar din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, în orice caz din timpul domniei lui Ludovic I (1342—1382), trebuie să dateze şi un alt exemplu pentru aceeaşi denumire în legătură cu locurile de adevărire, folosită în rezumatul — întocmit de autorul anonim al unui tratat de artă epistolară din epoca amintitului rege — după un document al lui Carol Robert, atribuit de Fejér (*Codex diplomaticus*, Buda, 1832, VIII, 1, p. 612—615, care îl reproduce din Kovachich, *Formulae*, Pesta, 1790, p. 2—3), fără nici o motivare, anului 1316 (cf. şi Tr. v. XIV, vol. I, nr. 237). Data mai probabilă e însă 1326, așa cum rezultă din Hajnik *op. cit.*, p. 445, n. 23. Acelaşi termen revine însă mai târziu la Werböczy (*Tripartitum*, partea a II-a, titlul XIII, alineat 7—8). Menţiunea de mai sus a documentului din 1296 ar fi prima dovadă despre activitatea ca loc de adevărire a conventului din Cluj-Mănăştur. Documentul acesta însă e foarte suspect, probabil fals, atât prin redactarea şi cuprinsul său, cât şi prin faptul că, încadrat în raportul corespunzător al capitlului din Alba-Iulia, dat « la sărbătoarea sf. Barnaba din anul de mai sus » (deci la 11 iunie 1296, raportul fiind astfel anterior ordinului care-l cere!), se află transcris în acelaşi act de confirmare al lui Carol Robert, din 21 noiembrie 1324 (Szegedi, *op. cit.*, p. 360—363; prescurtat în Fejér *op. cit.*, VIII, 2, Buda, 1840, p. 518; tradus în Tr. v. XIV, vol. II, nr. 300), împreună cu privilegiul fals al lui Bela al IV-lea din 19 februarie 1263 (Tr. v. XIII, vol. II, doc. false, nr. 4). De altfel, confirmarea lui Carol Robert, e, desigur, tot falsă (cf. observaţiile lui Szentpétery, *Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica*, I, Budapesta, 1923, nr. 1338). Despre alte acte false ale conventului din Cluj-Mănăştur de la sfârşitul secolului al XIII-lea şi din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, vezi, Pall *op. cit.*, II, p. 317 şi n. 9.

² Tr. v. XIII, vol. II, nr. 464. Vezi aluzii şi în documentul din 8 iunie 1288 şi 24 martie 1295 (*ibidem*, nr. 338 şi 461). O menţiune anterioară din 1276 (*ibidem*, nr. 195), se află într-un act falsificat de I. Kemény (vezi articolul nostru citat mai jos). Se pare că la anul 1295 se referă şi o altă amintire dintr-un document din 1392 al lui Emeric Bebek, voievodul Transilvaniei (Mályusz, *op. cit.*, I, nr. 2414). Un convent iohanit sau al « cruciferilor bisericii sfinţei Treimi din Hoghiz (lângă Olt, aproape de Rupea; cf. trei documente din 1297, Tr. v. XIII, vol. II, nr. 484, 485 şi 488) este rezultatul unei identificări greşite, al unei confuzii cu conventul similar din Budafelrhéviz (*Calidae Aquae* de lângă Buda, R.P. Ungara) singurul cunoscut cu acest nume din alte documente (Reiszig Ede, *Robert Károly és a János lovagrend* (Carol Robert şi ordinul cavalerilor iohaniţi) în « Századok », 1903, p. 517—519; Eckhart, *op. cit.*, p. 462; Szentpétery, *op. cit.*, p. 137. Cf. şi doc. din 1311 (Tr. v. XIV, vol. I, nr. 156 şi 3 mai 1330, vol. II, nr. 592). De altminteri, nici cele două sate menţionate în actele citate din 1297 nu se află pe teritoriul ţării noastre, ci în comitatul Bekes, în R.P. Ungară (Karácsonyi, *A magyar nemzetiségek a XIV század közepéig* (Neamurile maghiare până la mijlocul secolului al XIV-lea), vol. I, Budapesta, 1900, p. 117). De fapt, confuzia între Hoghiz (Héviz) şi Budafelrhéviz a fost făcută mai întâi de Kemény, care, pe baza ei, şi pentru a dovedi existenţa unui convent şi loc de adevărire la Hoghiz, contestată de Jerney János (*A magyarországi káptalanok és konventek, mint hielmes es hiteles helyek története* (Istoria capitlurilor şi conventurilor din Ungaria, ca locuri vrednice de crezare şi de adevărire), în « Magyar Történelmi Társ », II, Pesta, 1855, p. 126—128), a fabricat, cu ajutorul unor documente autentice, actul fals al conventului din Cluj-Mănăştur, din 7 septem-

între 1295 și 1311¹. La 11 octombrie 1323, conventul dominicanilor și acela al minoriților din Sibiu, la cererea parohilor capitlului (decanatului) din Șeica Mare, transcriu împreună, sub pecetea lor, un act al regelui Carol Robert cu privire la supunerea datorată de acești parohi episcopiei Transilvaniei², ceea ce este o dovadă că și aceste mănăstiri îndeplineau funcțiuni, mai mici, de adevărate. Toate aceste locuri de adevărate mărunte și-au încetat însă activitatea în cursul, poate chiar înainte de dispozițiile pomenite ale lui Ludovic I, din 1351 și 1353. Din această categorie — și anume a conventurilor care și-au încetat funcțiunea de adevărate în 1353, — făcea parte fără îndoială și conventul din Dealul Orăzii³, a cărui activitate de altfel decăzuse după 1340, în urma unor conflicte interne între călugării din acest așezământ. Conventul, transformat în capitol colegial, își va relua activitatea de adevărate abia la sfârșitul secolului al XV-lea (între 1495—1497)⁴.

Am înțeles, amintită într-un caz, la 4 noiembrie 1338, și activitatea de adevărate a «conventului cruciferilor din Oradea». Mențiunea aceasta trebuie primită însă sub toată rezerva⁵.

Din categoria conventurilor mici făcea parte probabil și conventul benedictin din Siniob (Bihor). Activitatea lui de adevărate e atestată într-un act palatinal din 1239, în legătură cu un jurământ pe care trebuiau să-l presteze în fața sa niște împărași din părțile Sătmărene⁶. Acest așezământ este singurul menționat cu numele în 1486 printre acele conventuri mărunte care, după cât se vede, nu și-au încetat funcțiunea lor de adevărate, potrivit legii din 1351, sau au reluat-o mai târziu. Într-adevăr, din acest motiv, o altă lege, aceea a lui Matias Corvin

brie 1374 (Hurmuzaki, I, 2, p. 222—223). Cf. Fr. Pall, *Noi falsuri ale lui Iosif Kemény*, articol în pregătire. Afirmația lui Beke despre existența unui convent iohanit la Alba-Iulia, care ar fi desfășurat o activitate de adevărate, e de asemenea rezultatul unei confuzii (vezi mai sus, p. 398, n. 1).

¹ Tr. v. XIII, vol. II, nr. 466; document din 1300 (*ibidem*, nr. 521), 1308, 1313 (v. XIV, vol. I, nr. 100, 174; cf. și nr. 156; vol. II, nr. 592). Conventul augustinilor și al dominicanilor adevăreau și împreună, precum și cu capitolul din Alba-Iulia (Tr. v. XIII, vol. II, nr. 46; v. XIV, vol. I, nr. 156). Pe la 1295, ele adevăresc o danie împreună cu preceptorul conventului iohanit din Turda (mențiunea citată din Mályusz, nota precedentă). Prin urmare, conventul augustinilor și acel al dominicanilor nu adevăreau numai în chestiuni de jurisdicție bisericească, cum afirmă Jerney (*op. cit.*, p. 126—128).

² Tr. v. XIV, vol. II, nr. 202.

³ După doc. din 6 oct. 1352 (Tr. v. XIV, vol. V, sub tipar) n-am mai găsit altă mărturie despre activitatea de adevărate a acestui convent. De aici rezultă însă că el nu și-a încetat activitatea în 1351, cum presupunea greșit Bunyitay V., *A váradi püspökség története* (Istoria episcopiei de Oradea, Oradea, II, 1883, p. 400. Că acest convent nu mai desfășura după 1353 o activitate de adevărate rezultă indirect și dintr-un mandat regal emis la 9 martie 1358, precum și din raportul corespunzător al capitlului din Oradea, din 16 iunie același an (Tr. v. XIV, vol. V).

⁴ Bunyitay, *op. cit.*, II, p. 402—403; cf. și 208—217.

⁵ E vorba de un document foarte deteriorat, «a cărui parte superioară abia poate fi citită», după mărturisirea editorului, care, probabil, din acest motiv trebuia să se mulțumească cu publicarea lui doar sub formă de regest, în *Zichy okmánytár* (Documentele familiei Z.), XII, ed. Lukesics P., Budapesta, 1931, p. 11. Despre zălogirea menționată de actul în discuție se vorbește și în documentul din 4 mai 1339, emis de conventul din Dealul Orăzii (Tr. v. XIV, vol. III, p. 506). Existența conventului «cruciferilor» (ioaniților) din Oradea nu e atestată de nici o altă mărturie cunoscută. Se știe doar atât că ioaniții au stăpânit câțiva timp mănăstirea din Sintion din apropierea Orăzii, dar acest lucru a avut loc în prima jumătate a secolului al XIII-lea (Registru de la Oradea, anul 1234, nr. 377. Tr. v. XI—XIII, vol. I, p. 143 și Bunyitay, *op. cit.*, II, p. 380 și urm., p. 418 și urm.; Komáromy András, în «Századok», 1893, p. 875 și urm.; Reiszig Ede, în «Történelmi Tár», 1911, p. 370, 372, 391—392). S-ar putea să fie vorba aici (în cazul documentului din 4 noiembrie 1338) de o confuzie cu amintitul convent din Dealul Orăzii.

⁶ *Conventus sante Dextre*, în Wenzel Gusztáv, *Codex diplom. Arpadianus continuatus*, XII, în *Monumenta Hungariae Historica, Diplomataria*, XXII, Pesta, 1869, p. 77—78.

din 1486, a interzis activitatea de adeverire a « conventurilor mici și mai ales pe aceea a conventului din Sîniob » (activitatea acestuia re apare în documente începînd din 1468), declarînd fără valoare actele pe care le-ar emite ¹. Se vede însă că măsura n-a fost respectată, căci legea următoare — aceea a lui Vladislav al II-lea din 1492 — a trebuit s-o repete textual. Asupra acestei dispoziții, la cererea stărilor privilegiate, a trebuit totuși să revină în curînd, în ceea ce privește conventul din Sîniob, chiar amintitul rege Vladislav. Și anume, prin legea sau decretul din 1498, el i-a restituit sigiliul, la stăruința pomenitelor stări, « care nu se pot lipsi de pecetea » acestui convent ². Restituirea peceteii echivala cu îngăduirea din nou a activității de adeverire.

În sfîrșit, trebuie să mai amintim printre locurile de adeverire din Transilvania conventul cistercian din Igrîș (Banat), despre care știm că emitea uneori (în orice caz, înainte de mijlocul secolului al XIV-lea) acte în materie de drept privat ³.

Pe lîngă actele emantate de la locurile de adeverire pe teritoriul Transilvaniei, ne interesează însă, adeseori, prin cuprinsul lor, și acelea ale așezămintelor similare dinafara hotarelor apusene ale R.P.R. (de pe teritoriul R. P. Ungare, R. Cehoslovace, R. P. F. Iugoslavia), căci aceste așezăminte făceau parte de asemenea din statul feudal maghiar. Ne referim la capitlurile din Alba-Regală (Székesfehérvár), Bač, Buda, Kö (sau Sirmiu), Pécs, Strigoni, Vesprim, Zips etc., precum și la conventurile din Budafelhévíz, Pecsvárád etc. Ne interesează însă mai ales documentele date de capitlul din Agria (Eger, în R. P. Ungară, și de conventul din Leles (în R. Cehoslovacă), începînd din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, deoarece acestea sînt cele mai numeroase din categoria actelor emise de locurile de adeverire din afara hotarelor R.P.R. Raza obișnuită de acțiune a celor două așezăminte din urmă s-a extins și asupra unor ținuturi din părțile de nord-vest ale Transilvaniei.

Credem că cele înfățișate de noi cu acest prilej ne îngăduie să tragem cîteva concluzii:

Documentele emise de locurile de adeverire fac parte — după cum am amintit și mai înainte — din izvoarele cele mai importante ale istoriei Transilvaniei feudale. Ele cuprind știri numeroase despre viața economică și socială, despre instituțiile, despre frămîntările claselor și păturilor sociale din Transilvania epocii de care ne ocupăm (din secolul al XIII-lea pînă la sfîrșitul celui de-al XV-lea). În aceste documente găsim știri prețioase despre rămășițele robiei, despre deosebitele categorii de țărani, despre orășeni (meșteșugari și negustori), despre comunitățile etnice privilegiate (secui, sași), dar mai ales despre clasa feudală dominantă, care — împreună cu statul feudal, adică cu aparatul său de constrîngere — recurgea în primul rînd la serviciile acestei instituții specifice a feudalismului din Ungaria și Transilvania.

¹ Cf. un raport din 1469 al acestui convent la Beke, *op. cit.*, nr. 1058; alte doc. din 1468—1483, în *Codex diplomaticus comitum Károlyi*, ed. Géresi Kálmán, Budapesta II, 1883, p. 390—391, 397—400, 407—409, 485; cf. și Bunyitay, *op. cit.*, p. 346—348.

² *Corpus juris Hungarici*, I, decretul din 1486, art. 59; decretul din 1492, art. 39 și decretul din 1498, art. 11.

³ Adeverirea unui testament în 1239, în Kolomán Juhász, *Die Stifte der Tschanader Diözese im Mittelalter*, Münster (Westfalia), 1927, p. 218—219; cf. și Szentpétery, *op. cit.*, p. 137. Conventul din Maramureș și cel din Meseș, pe care Jerney (*op. cit.*, p. 104—108), și după el Érdujhelyi Menyhért (*A közjegyzőség és hitelyes helyek története Magyarországon* (Istoria notariatului public și a locurilor de adeverire din Ungaria), Budapesta, 1899, p. 96) le înșiră tot printre așezămintele de care ne ocupăm, în realitate nici n-au existat, căci ele sînt « atestate » numai de niște falsuri ale lui Kemény (Karácsonyi, *op. cit.*, p. 12, nr. 71; p. 18, nr. 102). De aceea, aceste conventuri nu sînt cuprinse în lista locurilor de adeverire întocmită de Eckhart (*op. cit.*, p. 461—462; cf., după acesta, și Szentpétery, *op. cit.*, p. 136—137).

Prin adeverirea tranzacțiunilor de drept privat (danii, vânzări-cumpărări, schimburi, zalogiri, testamente, eliberări de robi etc.), declarate în fața lor de particulari, membri ai claselor posedante (feudali, uneori însă și orășeni sau reprezentanți ai unor pături țărănești mai ridicate, ca iobagii cetăților¹ sau de împuterniciii lor) precum și prin emiterea de rapoarte în variate pricini judiciare și administrative, la care participau prin delegații lor (de exemplu: la puneri în posesie, la hotărniciri, la cercetarea cotropirilor de moșii ori a nefructelegerilor din sinul clasei feudale sau dintre aceasta și țărâtimea exploatată)², locurile de adeverire se găseau în contact cu păturile cele mai largi ale societății feudale din Transilvania, slujind, prin documentele întocmite de ele sau păstrate în arhivele lor³, interesele clasei stăpînitoare feudale.

Acest lucru îl făceau cu atât mai mult, cu cît membrii capitlurilor: canonicii și abații sau prepoziții conventurilor se recrutau, în ceea ce privește compoziția lor de clasă, de obicei, din fiili nobilimii feudale (unii fiind chiar fii de regi și de voievozi)⁴, iar așezămintele respective — capitluri și conventuri — erau ele însele stăpîni feudali, avînd moșii întinse și mulțime de iobagi⁵. Așadar, studiînd această instituție și documentele eliberate de ea, nu trebuie să pierdem din vedere nici un moment rolul ei în suprastructura feudală, caracterul de clasă și poziția ei în cadrul relațiilor, al contradicțiilor și al luptelor sociale.

Cercetînd practica documentară și materialul documentar al locurilor de adeverire, trebuie să ne îndreptăm atenția mai ales asupra mărturiilor pe care ele ni le oferă despre ascuțirea luptei de clasă dintre țărani și feudali, ca și dintre aceștia și orășeni, despre contradicțiile din sinul clasei dominante feudale, precum și dintre ea, pe de o parte, și puterea centrală sau statul feudal, pe de alta.

Supuse unui studiu diplomatic și istoric, atent și sistematic (care să îmbrățișeze întreaga epocă feudală), comparate critic cu izvoarele de alte categorii, în primul rînd cu actele eliberate de celelalte instituții (regalitatea, voievodatul, comitatele, orașele, alte foruri bisericești etc.) și interpretate în lumina materialismului istoric, documentele locurilor de adeverire vor putea da o contribuție prețioasă la reconstituirea istoriei științifice a Transilvaniei și, totodată, a întregului teritoriu al patriei noastre în timpul orînduirii feudale.

¹ Doc. din 1268, 1291 (Tr. v. XIII, vol. II, nr. 90 și 385).

² De pildă, doc. din 1313, 1323 și 1340 (Tr. v. XIV, vol. I, nr. 175; vol. II, nr. 205; vol. III, nr. 506).

³ De exemplu, în arhiva capitlului din Alba-Iulia a fost depus actul lui Andrei al III-lea, din 22 februarie 1291, prin care se întăreau privilegiile nobilimii feudale (Tr. v. XIII, vol. II, nr. 400 și 401).

⁴ Ducele Coloman, fiu nelegitim al regelui Carol Robert, e amintit în calitate de canonic-cantor, în capitlul din Oradea, în anii 1332—1335 (cf. Tr. v. XIV, vol. III, nr. 56, (p. 54), 140, 142, 240, Ladislau «fiul voievodului» titular Laurentiu (de la sfîrșitul secolului al XIII-lea) e menționat de asemenea ca membru al aceluiași capitlu (*ibidem*, nr. 56); cf. și un doc. din 1372, în Zimmermann-Werner-Müller, *op. cit.*, II, p. 378. Pe Mihail, fiul vicevoievodului Petru de Oarda, îl întîlnim ca arhidiacon de Hunedoara, în capitlul din Alba-Iulia (*ibidem*, III, p. 40,441). Frații Gheorghe Lépes, prepozit al capitlului din Alba-Iulia, apoi episcop al Transilvaniei, și Lorand, vicevoievodul Transilvaniei, fratele său, sînt bine cunoscuți în legătură cu răscoala țărănească din 1437.

⁵ În ceea ce privește Transilvania, începînd cu a doua jumătate a secolului al XVI-lea, locurile de adeverire (capitulurile din Alba-Iulia și Oradea, precum și conventul din Cluj-Mănăștur) prezintă, între altele, o particularitate importantă față de așezămintele asemănătoare din Ungaria. Într-adevăr, în urma progreselor Reformei religioase, ele au fost secularizate, încetînd, pînă la ajungerea Transilvaniei sub stăpînirea Habsburgilor (la sfîrșitul secolului al XVII-lea), de a mai fi așezăminte bisericesti, deși continuau să-și poarte vechile lor nume. În loc de canonici și călugări, membrii lor erau numiți de principele Transilvaniei dintre nobilii laici. Aceștia erau așa-ziii *requisitores litterarum* (căutătorii de scrisori), ținînd seama că atribuția lor principală era căutarea actelor originale din arhivele locurilor respective și emiterea de copii autentice după ele (Papp, *op. cit.*).

К ВОПРОСУ ИСТОРИИ *LOCA CREDIBILIA* В ТРАНСИЛЬВАНИИ (XIII-XV ВЕКА)

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

История *loca credibilia* — учреждений, специфических для церковного феодализма в Венгрии и Трансильвании, созданных капитулами и некоторыми конвентами и выпускавших акты с приложением подлинной печати по просьбе частных лиц или на основании полномочий, полученных от светских властей, еще мало известна в румынской историографии. Это кажется поразительным, если принять во внимание, что выпущенные этими учреждениями документы принадлежат к самым многочисленным и важным источникам истории Трансильвании и заключают в себе множество сведений об экономической и социальной жизни при феодальном строе. В некотором отношении они схожи с нотариатами (появившимися в Трансильвании во второй половине XV века), которые именно благодаря существованию *loca credibilia* не могли развиваться в феодальной Венгрии до уровня, достигнутого ими в западных странах.

Автор уточняет исторические условия, вызвавшие появление этих учреждений в начале XIII века, в период, когда, благодаря развитию социальной жизни, королевская канцелярия не могла уже одна удовлетворять растущий спрос на документы со стороны имущих феодальных слоев населения, которые, следовательно, должны были обращаться к другим инстанциям, имеющим право выдавать подобные документы, в первую очередь к капитулам и конвентам, являвшимся в то время в феодальном обществе, вместе с вышеупомянутой канцелярией, наиболее видными представителями грамотности и искусства письма. Этому способствовало и то обстоятельство, что еще раньше светские власти обращались к капитулам и конвентам с просьбой о содействии, в качестве вспомогательного органа, при выполнении некоторых фаз судопроизводства (например, при божьем суде).

Автор обращает внимание на некоторые новые аналогии (с церковными учреждениями в Германии), стараясь выявить и своеобразные черты развития этих учреждений в Венгрии и Трансильвании.

Далее исследуется вопрос о сфере деятельности и территориальной компетенции *loca credibilia* и делается обзор возникновения в хронологической последовательности тех из них, которые находились на территории Трансильвании: епископские капитулы в Албе Юлии, в Ченаде и в Ораде; Арадский капитул, конвенты в Клуж-Мэнэштуре и в «Дялул Орэзий». Кроме этих учреждений (наиболее важных), существовали и более мелкие — «гостеприимных рыцарей» Турды; конвенты особых монашеских орденов в Албе Юлии, Сибиу, Сыниобе (в комитате Бихор) и в Игрише (в Банате). В этом отношении автор вносит некоторые исправления в предшествующие исследования и обращает внимание на кое-какие подделки документов, относящихся к не существовавшим в действительности *loca credibilia* (Конвенты в Хогице, Марамуреше, Мезеше). Между прочим, упоминается и о подобных же учреждениях, находившихся по ту сторону от западных границ РНР, в част-

ности, в Эгере и в Лелеше, которые выпустили множество документов, касавшихся северо-западных частей Трансильвании.

В заключение автор настаивает на роли *loca credibilia* в истории трансильванского феодального общества и на важности сведений экономического и социального характера, находящихся в документах, выданных этими учреждениями.

CONTRIBUTION À L'HISTOIRE DES *LOCA CREDIBILIA* EN TRANSYLVANIE MÉDIÉVALE (XIIIe — XVe SIÈCLE)

(RÉSUMÉ)

L'histoire des *loca credibilia*, ces établissements propres à la féodalité ecclésiastique de Hongrie et de Transylvanie, constitués par les chapitres et par certains couvents, qui émettaient des actes munis de leur sceau authentique, tantôt sur la demande de simples particuliers, tantôt en vertu d'un mandat émanant de l'autorité féodale laïque, est encore peu connue de l'historiographie roumaine. Le fait semble étonnant, étant donné que les documents émis par les institutions en question font partie des sources les plus abondantes et les plus importantes de l'histoire transylvaine, en raison des nombreuses informations sur la vie économique et sociale du régime féodal qu'elles fournissent. A certains égards, ces *loca* ressemblent aux « officialités » françaises et aux notariats publics, qui apparaissent en Transylvanie dans la seconde moitié du XIVe siècle et qui, précisément à cause des *loca credibilia*, ne purent atteindre dans la Hongrie féodale le même degré de développement que dans les pays occidentaux.

L'auteur précise les conditions historiques qui présidèrent à l'apparition de cette institution, au début du XIIIe siècle, c'est-à-dire à une époque où, par suite du développement de la vie sociale, la chancellerie royale ne pouvait plus faire face à elle seule aux demandes d'actes, toujours plus nombreuses, des classes féodales aisées. Celles-ci se virent obligées de recourir à d'autres autorités, en premier lieu aux chapitres et aux couvents qui, avec la dite chancellerie, représentaient à ce moment-là l'instruction et l'art d'écrire au sein de la société féodale. D'ailleurs, chapitres et couvents étaient déjà sollicités auparavant par les autorités laïques d'accorder leur concours, en tant qu'offices auxiliaires, à l'exécution de certaines phases de la procédure judiciaire (par exemple pour les ordalies).

La présente étude attire l'attention des lecteurs sur de nouvelles analogies (avec les institutions ecclésiastiques similaires d'Allemagne) et essaye de mettre en relief les caractères propres au développement de ces institutions en Hongrie et Transylvanie.

L'auteur étudie ensuite le problème du rayon d'action et celui de la compétence territoriale des *loca credibilia* et, dans l'ordre chronologique de leur apparition, passe en revue ceux qui se trouvaient en territoire transylvain: chapitres épiscopaux d'Alba-Iulia, Cenad et Oradea, chapitre d'Arad, couvents de Cluj-Mănăştur et couvents du Promontoire d'Oradea. Outre ceux-là (les plus importants du reste), il existait encore des offices plus modestes:

celui des chevaliers hospitaliers de Turda ; les couvents des divers ordres religieux à Alba-Iulia, Sibiu, Sîniob (comitat de Bihor) et Igrîş (Banat). L'auteur apporte quelques rectifications à des recherches antérieures et attire l'attention sur certaines falsifications de documents relatifs à des *loca credibilia* qui n'ont en réalité jamais existé (couvents de Hoghiz, Maramureş, Meseş). Mention est faite, en passant, des établissements analogues situés au delà des frontières occidentales de la R.P. Roumaine, notamment ceux d'Eger et de Leles, qui ont émis maints documents concernant les régions du Nord-Ouest de la Transylvanie.

En conclusion, l'auteur souligne le rôle de cette institution dans l'histoire de la société féodale de Transylvanie et l'importance des informations, d'un caractère économique et social, que renferment les documents émanant de ces institutions.
